

Reformatieherdenking

31 oktober 2024

Op mijn werkkamer bij de Raad van State heb ik een historische schoolplaat opgehangen. Het laat iets zien uit de eeuw van de reformatie. Oudejaarsavond 1564, om precies te zijn. Deze afbeelding fascineert en inspireert mij enorm, omdat het een tafereel is vol historische betekenis.

We zien een gepassioneerde spreker. Er staan een aantal voornaam geklede heren om hem heen, aandachtig luisterend. Een prominente dame, tot wie de spreker zich richt, kijkt vanuit haar stoel wat bedrukt naar beneden. Is het spanning die we zien op haar gezicht? Verlegenheid of misschien weerstand?

De man die hier spreekt, is Willem van Oranje. Om hem heen staan hoge edelen, leden van de Raad van State. De vrouw tot wie Willem van Oranje zich richt, is Margaretha van Parma, landvoogdes in de Nederlanden, aangesteld door haar halfbroer, koning Filips de II.

Weet u waarover Willem van Oranje hier spreekt? Hij houdt een vlammend betoog over de vrijheid van geweten. De geloofsvervolging is in de afgelopen jaren steeds heviger geworden. Er gelden strenge plakkaten, de inquisitie organiseert steeds meer ketterprocessen. De brandstapels roken. Maar ook het verzet, de weerstand hiertegen wordt steeds sterker.

Wat is het punt dat Willem van Oranje tijdens deze vergadering met kracht maakt? Dat hij als goed katholiek (toen nog) het niet kan verdragen dat vorsten willen heersen over de gewetens van hun onderdanen en hen de vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen. Er moet verzachting komen van de plakkaten. Zo mag het niet en zo werkt het niet. Verzachting, koersverandering. Dát is wat gebeuren moet. Stop met die hardvochtige repressie. Het is een doodlopende weg.

Oranjes woorden maken indruk. Maar niet bij de Filips II. U kent de afloop. De dringende boodschap van de Nederlandse edelen leverde weinig op. Verzachting van vervolging? Geen sprake van, verscherping! Kettters kunnen rekenen op de zwaarste straffen. Filips de Tweede laat zijn oren hangen naar andere raadgevers. Die wezen hem indringend op wat zij meenden wat zijn plicht als vorst was. Optreden! Het is te lezen in een rapport uit die tijd, over toestand in de Nederlanden. *“U heeft het mes in handen dat God u gaf. Ontbloom het dan, en het zal rood kleuren door het bloed van de kettters. Indien u dat niet doet, zal het bloed van Christus bij God tegen Uwe majesteit om vergelding roepen.”*

Er volgt een bittere strijd in de Nederlanden. Willem van Oranje zelf getuigt ervan dat het hem ging om ‘de liberteyt van religie en consciëntie’ voor de vrijheid van geloof en geweten. Uit die strijd voor gewetensvrijheid is Nederland als zelfstandige staat ontstaan.

En vijftien jaar na de rede in de Raad van State, dus in 1579 landde Oranjes pleidooi voor gewetensvrijheid wél in de Unie van Utrecht, en enkele jaren later ook in het Plakkaat van Verlatinge, de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring.

Gewetenvrijheid! Er is een persoonlijke vrijheidssfeer, waar de overheid niet in mag treden, halt moet houden. Een persoonlijke kern waarover de mens alleen tegenover God verantwoording schuldig is.

Zó werd de gewetensvrijheid, vrijheid van conscientie, verankerd in de geboortepapieren van ons land. Zo ging het uiteindelijk deel uitmaken van de Nederlandse constitutie. Niemand mag omwille van zijn geloofsopvatting vervolgd of berecht worden, zegt de Unie van Utrecht. Het is het eerste vrijheidsrecht, grondrecht, dat zo juridisch verankerd wordt.

Op deze Hervormingsdag wil ik graag de grote waarde van deze gewetensvrijheid in de schijnwerpers zetten. Juist als we terugkijken, beseffen we dat ook gewetenvrijheid geen vanzelfsprekendheid is. Dat er een strijd voor geleverd moest worden!

Dan past ons dankbaarheid voor de vrijheid die we in ons land mogen hebben om God naar Zijn Woord te dienen.

Gewetensvrijheid is een verworvenheid, een Godsgeschenk. Maar tegelijk ook een opdracht. Het vraagt onze inzet en inspanning om het overeind te houden en te versterken.

“Laat vorsten niet heersen over de gewetens van hun onderdanen!” Oranjes woorden, precies dit citaat uit de oudejaarsrede van Willem van Oranje is ook uitgeschreven te lezen in de vorstengalerij aan de buitenzijde van het gebouw van de Raad van State, aan de kant van de Kloosterkerk.

Een actuele oproep! Laat overheden vrijheidsrechten van hun burgers respecteren. Daarin vervullen regering en parlement, maar ook de Raad van State een rol, in het toetsen van voorgenomen wetgeving aan de constitutie en de daarin verankerde vrijheidsrechten. Die grondrechten waarborgen vrijheid voor de burger tegenover de overheid. Democratie en rechtsstaat bieden kaders voor het samenleven met verschil. Er is alle reden om daar zuinig op te zijn.

Als we in de wereld om ons heen kijken, zien we dat er nog altijd op talloze plaatsen gewetensvrijheid miskend en geschonden wordt. In mijn jaren als kamerlid heb ik als woordvoerder buitenlandse zaken bij werkbezoeken vaak juist die gewetensvrijheid aan de orde gesteld: in Saoedi-Arabië, in Iran, in Afghanistan.

Wat zijn er velen, die vandaag de dag nog verdrukt worden door de staat, of in het nauw gedreven door de mensen om hen heen, simpelweg omdat zij niet langer het islamitische geloof delen of tot het christelijk geloof bekeerd zijn.

Juist als we in onze geschiedenis in een lange weg van bloed, zweet en tranen, die gewetensvrijheid ontvangen hebben, is het onze dure plicht om hiervan pleitbezorger te blijven, aan te dringen op hervorming. Daar is een lange adem voor nodig, standvastigheid en volharding. De tirannie verdrijven, die het hart doorwondt.

Ook in eigen land is het de moeite waard de aandacht en ruimte voor de gewetensvrijheid vast te houden. In het kielzog van veranderingen in de wetgeving rond levensbeëindigend handelen, zondagarbeid, wetgeving rond het huwelijk, kennen we allemaal wel de voorbeelden hoe ook hier gewetensnood ontstond voor degenen die hier fundamenteel

anders in staan. En nog niet zo lang geleden zagen we in de coronatijd, dat bijvoorbeeld de vrijheid om kerkdiensten te houden, of persoonlijke keuzes te maken rond vaccinatie, ineens niet meer vanzelfsprekend waren, maar onderwerp werden van intens politiek en maatschappelijk debat.

Bij een onderwerp als gewetensvrijheid en tolerantie, ligt altijd het gevaar op de loer vooral met de vinger naar anderen te wijzen die onze gewetensvrijheid geschonden hebben of bedreigen. Die katholieke inquisitie uit de tijd van de reformatie, of nu de islamitische onverdraagzaamheid in het Midden-Oosten en Afrika of de seculiere meerderheidsdruk in ons eigen continent.

Toch meen ik dat het op deze Hervormingsdag vruchtbaar is ook zelf in de spiegel te kijken. Reformatie begint altijd in eigen hart en huis en kerk. Laten we beseffen dat verdraagzaamheid voor ons allen als zondige en tekortschietende mensen een lastige opgave is. Stevige overtuigingen, van welke kleur dan ook, hebben altijd een zekere neiging tot onverdraagzaamheid. Zeker als we naast een sterke overtuiging een stevige meerderheid achter ons hebben, komt de minderheid gemakkelijk in de knel. Gewetensvrijheid bieden, ruimte geven, kost dan pijn en geeft moeite.

Wat kan helpen tegen de menselijke neiging tot onverdraagzaamheid, is de echte ontmoeting met de ander, oog houden voor de menselijke maat. Juist ook in onze tijd van polarisatie, van langs elkaar heen levende bubbels, gaat onderlinge wellevendheid niet vanzelf. Dat vraagt een besef van onderlinge verbondenheid, de ander licht en lucht gunnen. Een beetje belangstellend blijven naar de andersdenkende ander, is een nuttig geneesmiddel tegen rigide rechtlijnigheid. Zeker, dan mogen nog altijd stevig de degen gekruist worden, maar dan voorkomen we wel dat we al te makkelijk een karikatuur maken van de opvatting of overtuiging van de ander.

Ik zou het zelf in ieder geval niet graag missen, de goede gesprekken met mensen buiten je eigen kring. Het veranderde mijn overtuigingen niet wezenlijk, maar het stelde wel vaak mijn beeld van de ander bij. Dat geldt in politiek en bestuur, maar ook op het kerkelijk erf.

Beste aanwezigen, Antoine Bodar heeft uw aandacht vanavond gevraagd voor de wereldberoemde Goudse glazen. Ik wil u zeker op deze hervormingsdag niet overvoeren met beelden, en al helemaal niet in de kerk. Maar na de oude schoolplaat van de Raad van State, wil ik toch ook nog de aandacht vestigen op een gebrandschilderd raam in deze kerk.

De kenners raden het al: de gravure van glasraam 1: Vrijheid van geweten triomfeert over de tirannie. Het werd tegen het einde van de 16^e eeuw geschonken door de Staten van Holland. Het is het eerste van de protestantse Goudse glazen uit de verzameling van de Sint Jan.

Het laat zich lezen als een loflied op het verloop van de Opstand: de gewetensvrijheid heeft gewonnen. Zeker! Maar misschien was het ook wel een vingerwijzing van de overheid richting de gereformeerde kerk: waak zelf óók voor de gewetensvrijheid.

We zien op het glas een vrouwenfiguur, zittend op een zegekar. Boven haar hoofd lezen we: vrijheid van conscientie. Haar ogen zijn omhoog gericht, naar de hemel.. De triomfwagen waarop zij zit, wordt voortgetrokken door vijf andere vrouwen. Dat helpt haar, dat helpt de

gewetensvrijheid verder. Ze heten: liefde, gerechtigheid, eendracht, trouw en standvastigheid. Dat zijn de deugden die de vrijheid waarborgen. De wielen van de zegekar vermorzelen de tirannie, een grijsaard met een bloedrode mantel en een gebroken zwaard. De vrijheid van geweten heeft hem overwonnen.

Nog één detail uit diit glas wil ik benoemen: op de schoot van de vrouw, die de gewetensvrijheid symboliseert, rust een boek, die zij met haar linkerhand opengeslagen houdt. Het lijkt mij niet te ver gezocht dit boek als de Bijbel te zien. De gewetensvrijheid die hier wordt getoond, is sterk verbonden met het Woord. Gods Woord.

Juist daar wil ik graag op deze Hervormingsdag ook het licht op laten schijnen. Wat ik persoonlijk in de Reformatie tot op de dag van vandaag zo hartverwarmend vind, is de liefde en eerbied voor het Woord van God. Zoals Maarten Luther het in een uitleg over Psalm 84 eens zei: *Wat voor het vee de wei is, voor de mens de woning, voor de vogel het nest, voor de vis de stroom, dat is voor de gelovige de Heilige Schrift.* Het eigen gezag van de Schrift ging voor hem boven dat van paus of concilie. In de persoonlijke worsteling om het heil ontdekte Luther zo: rechtvaardig voor God, zonder enige verdienste, uit louter genade, alleen door het geloof in Christus, om het eeuwig welbehagen. Hier klopt het hart van de reformatie. Wie zijn wij voor God? Wie is God voor ons? Christus wordt gekend door het evangelie, en geopenbaard door de Heilige Geest, zegt Luther. God Zelf spreekt door Zijn Woord tot ons.

In het koraal van de cantate “Ein fester Burg” heeft het zojuist weer geklonken. *Das Wort sie sollen lassen stahn.* Het Woord moet u laten staan. En niets daarbij verzinnen.

‘Dit Woord’ zegt Luther, is het enige en allerhelderste licht, in de zeer dikke en diepe duisternis van deze wereld. Het is het Woord des levens, der vertroosting, en van alle heil en zaligheid.’

In dat Woord is ook een krachtige aansporing en verankering te vinden van de gewetensvrijheid. Daarin komt immers ook de persoonlijke verantwoordelijkheid van ieder mens tegenover God uit, het ambt aller gelovigen, de persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid om Gods Woord te lezen.

Maar ook het genadekarakter van het heil en Gods lankmoedigheid voor zondige mensen is een aanmoediging om ernst te maken met gewetensvrijheid. Het gaat niet zomaar om een zich uiterlijk voegen naar wat de Kerk belijdt, niet om iets wat zich laat afdwingen, maar om het soevereine werk van de Geest. Werkelijk van genade leven, brengt ook mildheid en ootmoed.

Verlichting door Gods Geest hebben we nodig om deze dingen scherp te zien. Zoals ook dit Goudse glas over de gewetensvrijheid ons kan leren. Het is soms wat donker, in de schaduw moeilijk te zien. Maar ik las erover dat als ’s middags de zon naar het westen neigt, het zijn uitbundige kleurenpracht prijsgeeft.

Het beroemde Goudse glas over de gewetensvrijheid staat ook mooi afgebeeld op de voorkant van de leerzame bundel van Gouwenaar Bart-Jan Spruyt ‘Voor religie en vrijheid’. Een bundel met protestantse teksten over rechtsstaat, tolerantie en christelijk burgerschap.

Daarin vertelt hij dat de dichter-historicus Jan Willem Schulte Nordholt in 1960 ging kijken naar de Goudse Glazen en ging dichten over Gouda.

Met dat gedicht wil ik afsluiten.

Gouda

I

Ik was er een winterdag

Nu eens niet voorbijgereisd

Ik wilde de glazen zien.

De bomen, wit van rijp.

Stonden als bruiden des doods

Aan het blauwe ijs van de gracht

Ik liep als alleen in het licht

Het stille, omsluerde licht

Over een open plein

Waar als een schip op een zee

Het oude stadhuis zich verhief,

Daarachter doemde de kerk

II

Zoals in een woud zich de hemel

openbaart op een heldere herfstdag

In een wemeling tedere kleuren

Zo tussen de stammen der zuilen

Ziet men omhoog naar 't verleden

Hier in de glazen verbeeld.

Hier dacht ik, hier is het hart,

En nergens anders dan hier,
Hier is het hart van ons land.

Waar het licht van de hemel straalt.
Door de schoonheid van het verleden,
Waar onze vaders staan.

Als getuigen rondom ons heen
van de vrijheid die ons behoort,
Oranje er midden in.

III

In Gouda achter de kerk
In een donker winkeltje waar
Een ernstige, stille man
De oude skrievers verkocht
Heb ik een uurlang getoefd
En gepraat over godsdienst en kerk

Veel Bond, zei hij, hier in de buurt
En veel Gereformeerde Gemeenten
En oud-Gereformeerde Gemeenten
A Brakel en Smytegelt
En de liedren van Groenewegen
Gaan hier nog van hand tot hand.

's Avonds laat in de trein.
rijdend door 't donkere land
Las ik in 't stichtelijke boek

dat hij me aan had gepraat,
las ik de donkere woorden
Van oude Hollandse vroomheid,

las ik: wat helpt het, o mensje
om te praten over de hemel
als je geen hemel hebt
diep in je eigen hart.